

СУДОВІ ПРОЦЕСИ НАД ЧЛЕНАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС

© Галайко Б.М., 2012

Проаналізовано судові процеси над членами Української військової організації та озвучення ними ідейних переконань та заяв УВО про продовження визвольної боротьби українців за здобуття власної держави.

Trials against the members of the Ukrainian military organization and delivering by them ideological persuasions and statements of UMO about the continuation of the liberation fight of the Ukrainians for the obtaining of their own state have been analyzed.

Українська військова організація (УВО) була утворена влітку 1920 р. у Празі заходами старшин різних українських формацій, коли вже стала зрозумілою поразка українських військ у національно-визвольних змаганнях. Очолив УВО полковник Армії УНР галичанин Євген Коновалець. Головною метою новоствореної структури було, спираючись на власні сили, методами підпільної боротьби продовжувати змагатись за здобуття української державності та підтримувати бойовий дух українців.

Діяльність УВО і досі залишається малодослідженою, неоднозначно трактованою, маловідомою для широкого загалу тематикою. Це пояснюється обмеженою кількістю фактологічного матеріалу, який зберігся до наших днів. Більшість робіт, що стосуються УВО, мають побіжний або мемуарний характер та вийшли за кордоном у повоєнний час завдяки старанням української діаспори (праці В. Мартинця, З. Книша та П. Мірчука, збірники “Євген Коновалець та його доба”, “Життя і смерть полковника Коновальця”, публікації у часописах “Шлях перемоги” та “Визвольний шлях”). У сучасній Україні щодо тематики УВО слід відзначити дослідження І. Васюти, Б. Галайка, А. Кентія. У цьому доробку проаналізуємо судові процеси над членами Української військової організації в Галичині та їх суспільний резонанс.

Окреме місце в історії УВО займають судові процеси над її членами. Зали судових засідань, де були присутніми чимало представників українських, польських і навіть закордонних засобів масової інформації, ставали для членів УВО трибуною для виголошення ідейних переконань, пояснення вчинків та заяв про продовження визвольної боротьби українців. А сам перебіг кожного судового засідання мав першорядний вплив на всю українську суспільність та молодь зокрема.

Як правило, у зв'язку з тривалими розслідуваннями суди над членами УВО відбувалися роком пізніше від вчиненої ними акції. Самі судові засідання могли тривати цілими місяцями. Слід віддати належне й тодішній польській судовій системі, яка ґрунтувалася на австрійській і передбачала суд присяжних, які власне виносили остаточний вирок. Не поодинокими були випадки, коли через брак доказів присяжні знімали усі звинувачення з того чи іншого члена УВО, або ж виносили легший вирок. Поряд з цим у ролі присяжних часто-густо виступали й польські шовіністи, які не втрачали моменту, щоб якомога суворіше покарати вороже налаштованих до Польської держави осіб [1, с. 270].

Привертають увагу найгучніші судові процеси над членами УВО, які відбувалися протягом 1920-х років в Галичині.

Перша гучна судова справа відбулася у 1922 р. Тоді на лаві підсудних перебували особи, яких звинувачували у замаху на життя керівника Польщі Ю. Пілсудського під час його візиту до Львова восени 1921 р., вчиненого молодим увістом Степаном Федаком (“Смок”).

Окрім членів УВО, слідство велося проти багатьох впливових у Галичині українців, наприклад, доктора Степана Федака, батька виконавця замаху, голови Українського горожанського комітету, доктора Василя Щурата, відомого українського вченого, ректора таємного Українського університету Михайла Галушинського, доктора Лева Ганкевича та ін. [2, арк. 25]. Загалом у ході цієї справи, польські

правоохоронці в антидержавній діяльності звинуватили тринадцять осіб: Степана-Ярослава Федака (1900 р.н., випускник гімназії), Франца-Йосипа Штика (1901 р.н., слухач права), Дмитра Паліїва (1896 р.н., студент університету), Остапа Коберського (1895 р.н., слухач філософії), Василя Кучабського (1895 р.н., журналіст), Михайла Матчака (1895 р.н., студент права), а також Богдана Гнатевича (1894 р.н., студент медицини), Петра Яремійчука (1899 р.н., випускник четвертої Львівської гімназії), Віктора-Леонарда Голубовича (1901 р.н., слухач політехніки), Миколу Тофана (1892 р.н., слухач філософії), Остапа Горобійовського (1903 р.н., гімназист), Івана Білецького (1901 р.н., випускник Промислової школи, механік), Євгена Зиблікевича (1895 р.н., слухач права) [2, арк. 37, 58].

Головного фігуранта справи С. Федака було засуджено на 10 років, решту – на кілька років важкого ув'язнення. Під час слідства усі затримані поводитися надзвичайно відважно. Сам С. Федак після численних тортур під час допитів не змінив власної позиції і зазначав, що його дії були спрямовані виключно проти польського львівського воєводи О. Грабовського, а не проти самого Пілсудського. За його словами, цей акт мав засвідчити продовження боротьби українців за власну державу перед польськими урядовими колами та світовою спільнотою та як протест проти поділу Східної Галичини на воєводства. Адже в цей час уряд ЗУНР, перебуваючи за кордоном в еміграції, ще намагався на дипломатичному рівні домогтись визнання української державності принаймні в кордонах Галичини.

Того ж 1922 року відбувся судовий процес над особами, причетними до вбивства кандидата в послы (депутати) польського сейму Ісидора Твердохліба. УВО здійснила цей акт як протест проти участі українців у польських виборах та як боротьба з українцями-колаборантами, які пішли на співпрацю з польськими окупантами. Обвинувачення було висунено: Михайлові Дзіковському (1897 р.н.), Семенові Українському (1893 р.н.), Петрові Вишневіському (1875 р.н.), Андрієві Заліску (1900 р.н.), Іванові Дуді (1900 р.н.), Антонієві Чапляку, Едвардові Козаку (1902 р.н.), Михайлові Стефаніву (1896 р.н.), Володимирові Шумському (1900 р.н.), Антонієві Грубському (1892 р.н.) [3, арк. 1]. Під час слідства Дзіковський, який був кадровим українським військовим часів Першої світової війни та українських визвольних змагань, вчинив зраду та видав усіх знайомих йому увіствів та розповів усю відому йому інформацію стосовно УВО. Відповідно через початок масових арештів членів організації по всій Галичині її керівник – Начальний командант полковник Армії УНР галичанин Євген Коновалець змушений був виїхати за кордон та перенести туди керівний орган Організації – Начальну команду УВО.

У грудні 1924 р. у Львові розпочався судовий процес проти групи осіб, звинувачених у шпигунстві та належності до УВО. У цій справі все почалося з арешту львівською поліцією зв'язкової УВО Ольги Басараб, у помешканні якої була виявлена велика кількість матеріалів військового характеру. Намагаючись отримати якомога більше інформації, у в'язниці польські поліціанти її закатували на смерть. Після розслідування на лаві підсудних опинилися: Василь Коваленко (1894 р.н.), Андрій Мельник (1890 р.н.), Євген Зиблікевич (1895 р.н.), Ірина Вахнянин (1894 р.н.), Богдан Зелений (1901 р.н.), Микола Біланський (1900 р.н.), Теодор Воробець (1902 р.н.), Михайло Гаць (1901 р.н.), Йосип Штик (1901 р.н.), Григорій Лихолат (1892 р.н.). Усіх заарештованих звинувачували в тому, що вони, будучи членами УВО, здійснювали антидержавну діяльність та впродовж другої половини 1923 й початку 1924 рр. проводили збір інформації про збройні сили Польщі, військові об'єкти, щоб згодом передати усі відомості чужим ворожим Польщі державам [4, с. 311].

Після рішення послів Ради Антанти у березні 1923 р. про остаточне приєднання Східної Галичини до Польщі тактика Української військової організації змінилась. Так, члени організації в краї мали вести звичайне легальне життя, в жоден спосіб не видавати себе і усіяко заперечувати свою причетність до УВО.

Навесні 1926 р. у Львові відбувалося судове засідання у справі т. зв. “поштовців”, увіствів, які брали участь у т. зв. “ексах” протягом 1924–1925 рр. [5, арк. 4]. Експропріації – це збройні напади на фінансові установи Польщі і поштові вози з метою вилучення грошей для організаційних потреб. Такі дії вживали революційні організації у різних країнах світу, а увістви просто запозичили цей досвід. Керівником УВО в Галичині на той час був сотник Юліан Головінський, який разом із

ближчими соратниками створили спеціальну групу – “Летючу бригаду” з досвідчених членів УВО та розробили цілу систему підготовки та проведення такого роду акцій.

У ході розслідування у цій справі на лаву підсудних потрапили: Володимир Лупуль (1904 р.н.), Іван Паславський (1895 р.н.), Микола Бігун (1901 р.н.), Ярослав Барановський (1906 р.н.), Роман Барановський (1904 р.н.), Володимир Шумський (1900 р.н.), Микола Ковалиско (1899 р.н.), Антон Медвідь (1896 р.н.), Микола Ясінський (1905 р.н.), Андрій Олинський (1901 р.н.), Дмитро Дубаневич (1900 р.н.), Антоній Стефанишин (1897 р.н.) [5, арк. 1-2]. Відразу після процесу 1926 року УВО видала спеціальну брошуру “12 українців перед львівським судом (процес Паславського і тов.)”. У ній у романтичному стилі описано експропріаційні акти, які вчинила УВО, наголошено не на особистих, а на національних цілях цих нападів, докладно змальовано розгортання судового процесу над виконавцями нападів та ставлення представників польського режиму до перебігу подій [6]. Вона, а також численні повідомлення у газетах із зали суду ознайомлювали українську громадськість зі справжніми мотивами дій засуджених українців та творили із них національних героїв, а не звичайних розбишак. Величезні рубрики, присвячені судовим процесам, поміщали щоденні українські львівські газети (“Діло”, “Новий час” та ін.).

У тому ж 1926 р. Крайова Команда УВО доручила виконати замах на польського шкільного куратора у Львові Станіслава Собінського, який проводив жорстоку антиукраїнську політику в галузі шкільництва. 19 жовтня 1926 р. молоді увісти – 19-річний Роман Шухевич разом із 20-річним Богданом Підгайним виконали поставлене завдання. Доручення виконати атентат для молодого члена організації не було взагалі типовим для УВО, в складі якої переважали колишні українські вояки. Але, як згадував Б. Підгайний, до цієї справи були покликані добровольці і «Роман зголосився одним з перших». Звичайно, сам Р. Шухевич важко пережив подальший перебіг подій, пов’язаних з вбивством С. Собінського. У цьому атентаті були звинувачені інші члени УВО: Василь Атаманчук (1901 р.н.) та Іван Вербицький (1902 р.н.) [7, арк. 3].

Попри усі старання, польській поліції не вдалося виявити справжніх атентатчиків, однак знаючи про належність до УВО затриманих, польські органи безпеки намагалися показати керівництву країни свою “високопрофесійну” роботу, та використавши “липові” докази й свідків, влаштувати великий показовий процес. У листопаді 1927 року у Львові відбувся суд [7, арк. 1–3]. На лаві підсудних опинилися ще 15 осіб: Михайло Вербицький (1899 р.н.), Ольга Вербицька (1908 р.н.), Юліан Головінський (1894 р.н.), Антон Стефанишин (1897 р.н.), Олександра Яніцька (1905 р.н.), Володимир Дзісь (1903 р.н.), Станіслава Дзьоб (1903 р.н.), Остап Дерлиця (1905 р.н.), Прокіп Матійців (1900 р.н.), Олена Королук (1901 р.н.), Микола Ковалисько (1899 р.н.), Ярослав Гретчак (1899 р.н.), Ольга Гретчак (1903 р.н.), Михайло Вістюк (1899 р.н.), Володимир Дармограй (1903 р.н.) [7, арк. 1–3].

У результаті процесу сімох осіб було звільнено, а саме – О. Вербицьку, Ю. Головінського, А. Стефанишина, О. Яніцьку, С. Дзьоб, О. Королук, М. Ковалиська. Інших – П. Матійціва і В. Дармограя було засуджено на 2 роки, В. Дзіся та О. Дерлицю – на 1,5 року, М. Вербицького, Я. Гретчака, О. Гретчак і М. Вістюка – на 1 рік ув’язнення, а І. Вербицького та В. Атаманчука – на кару смерті через повішення [8, арк. 2 зв. – 4 зв.].

Справжні обидва учасники вбивства польського урядовця були готові заявити про свою причетність до цього терористичного акту, але Крайова команда УВО заборонила їм такий крок. Саме на цьому процесі яскраво проявилась тактика активного заперечування у належності до УВО, натхненником якої був Крайовий командант Ю. Головінський, який також був зарештований. Його та інших увістів було звільнено за очевидним браком доказів та запереченням на усіх допитах про будь-яку причетність до УВО. І хоч поліція мала агентурну інформацію про високе становище Головінського в організації, однак нічого не могла довести.

У зв’язку із судовим процесом молодий львівський гімназист згадував, що “симпатії до УВО зросли, і наші послідовники почали хилитися щораз більше до безпосередньої акції”. З нагоди цієї події новостворений підпільний гурток УВО в Академічній гімназії у Львові підготував, видав і розкинув серед гімназистів свої перші листівки [9, с. 277].

За виконання нападу на поштове відділення на вул. Глибокій у Львові у липні 1928 р. Львівський суд засудив молодих увістів: Володимира Ординця (1907 р.н., слюсар), Володимира Мироша (1908 р.н., випускник Торговельної школи), Євгена Качмарського (1910 р.н., учень 6 кл. гімназії), Івана Плахтину

(1908 р.н., електромонтер), Євгена Скіцького (1910 р.н., учень електромонтера), Івана Штокала (1908 р.н., водій). А також осіб, яких звинувачували у співучасті – Романа Качмарського (1907 р.н.), Володимира Кубіва (1906 р.н., випускник семінарії), Олену Красівську (1910 р.н.) [10, арк. 80].

Під час цього процесу польські правоохоронні органи намагалися усіх переконати, що це був звичайний грабунковий напад без жодного політичного забарвлення. У відповідь Крайова команда УВО 25 липня 1928 р. оприлюднила спеціальне повідомлення (комунікат), в якому стверджувала, що напад вчинено виключно з політичних мотивів згідно з наказом керівництва УВО, окремо висловлено подяку заарештованим молодим увістам за “точне виконання наказу і рівновагу духа” [11, арк. 183]. Ці дії привели до того, що українська громадськість сприймала засуджених увістів не як звичайних бандитів, а як героїв. З цього приводу український адвокат С. Шухевич зазначав: “Саботажники і прочі підсудні, а властиво усі арештовані за політичні справи, ставали в очах загалу національними героями” [1, с. 345]

Незабаром в березні 1929 року польський суд засудив іншого молодого бойовика УВО – Романа Мицика (1910 р.н.) до 7 років тюрми за вчинення нападу на фінансового листоношу у Львові. Під час цієї акції УВО загинув інший учасник “ексу”, молодий увіст, син селянина з Верхнього Синевидного, студент Львівського університету імені Я. Казимира Ярослав Любович (1908 р.н.). Прокуратура встановила, що акцією УВО керував Зиновій Книш, студент четвертого року університету, який активно контактував з нападниками [12, арк. 4–12]. Вшановуючи пам’ять свого загиблого товариша, УВО наприкінці березня та на початку квітня того ж року виготовила й розповсюдила спеціальні листівки антидержавного характеру, в яких звеличувала вчинок Я. Любовича, про що повідомляв слідчий відділ поліції у Тернополі [13, арк. 1].

У травні 1930 року перед судом постали сімнадцять молодих осіб за вчинення серії терористичних актів під час “Східних торгів” – великої торговельної виставки, що проходила у вересні 1929 року у Львові. Зокрема у вчиненні терористичного акту звинувачувалися: Роман-Осип Біда (1905 р.н.), Тарас Крушельницький (1909 р.н.), Володимир Попадюк (1901 р.н.), Михайло Терещук (1906 р.н.), Іван Вацик (1898 р.н.), Йосип Наорлевич (1907 р.н.), Володимир Махніцький (1902 р.н.), Йосип Кірилюк (1905 р.н.), Степан Шушкевич (1909 р.н.), Роман Качмарський (1908 р.н.), Михайло Колодзінський (1902 р.н.), Леон Гошовський (1909 р.н.), Володимир Лемішко (1907 р.н.), Степан-Мирослав Огородник (1909 р.н.), Юрій Онишкевич (1909 р.н.), Ярослав Кульчицький (1906 р.н.), Ярослав Кліш (1908 р.н.) [14, арк. 1–2]. Їх усіх звинувачували у належності до УВО, нагромадженні зброї, організації актів саботажу й терору та в бажанні від’єднати Східну Галичину від Польщі з метою утворення Української держави [14, арк. 2]. Хоча з одинадцяти осіб знято обвинувачення, проте вісьмох було засуджено до різного терміну ув’язнення [15, с. 5–13; 16, с. 141–142].

Як зазначають сучасники: “...в Галичині увісти діяли яскраво, демонстративно, захопили засягом своєї дії весь галицький терен. Вони підбадьорювали маси, тримали їх у стані патріотичної напруги, перед зовнішнім світом вони показували, що польська держава не спроможна керувати окупаційним тереном, що населення керується українським державним інтересом” [17, с. 978], “революційна дія УВО мала великий вплив на виховання молодого покоління в Україні, створивши романтику боротьби та героїку, що найбільше промовляють до молоді” [18, с. 138].

Отже, судові процеси над членами УВО здобули великий резонанс серед населення в Польщі та за кордоном, зокрема серед українців. Вони стали публічною трибуною для виголошення промов про утиски українців, переслідування та репресії окупаційного польського режиму, пропагування ідейних засад УВО, обґрунтування методів та мети підпільної боротьби організації. Преса описувала побут та піклувалася про життя тогочасних українських політичних в’язнів, описувала ставлення до них, умови перебування тощо [19, с. 1]. Водночас шовіністично налаштовані польські газети писали відверту брехню про УВО та провокації проти її членів [20, с. 5–6; 21, с. 8].

Водночас варто оцінити зусилля й галицьких українських адвокатів, які захищали увістів у судових процесах. Як правило, підсудних захищали кращі українські галицькі адвокати – Лев Ганкевич, Володимир Старосольський, Степан Шухевич та ін. Завдяки їх умілій тактиці захисту багатьом увістам вдавалося уникнути ув’язнення [22, с. 88–147]. З числа захисників особливо яскраво виділявся доктор Степан Шухевич, один з найактивніших захисників на усіх процесах, пов’язаних з УВО. Своєю чергою, Організація намагалася віддячувати правникам, приховано

оплачуючи їхні послуги. Зокрема, у 1925 р. М. Матчак, що був касиром УВО у Львові, надавав гроші для українських адвокатів, які захищали заарештованих увіствів [1, с. 334].

Політичні процеси 1920-х років були своєрідним підґрунтям подальших судових засідань. Так, наприклад, згідно зі звітом прокурора Львівського апеляційного суду, лише впродовж серпня 1930 – березня 1931 р. в Галичині відбулося 369 політичних процесів та заарештовано 678 осіб [23, арк. 37].

Отож, діяльність Української військової організації була важливою складовою історії українських національно-визвольних змагань. УВО будує свою діяльність на основі аналогічних революційних бойових організацій, що діяли в інших країнах, виборюючи незалежність. Протягом 1920-х років Організація у відповідь на жорстокі дії окупаційного польського режиму здійснює заходи активного та пасивного спротиву.

Поставивши за мету побудувати на українських землях одноцілу самостійну державу, УВО вважала придатними для цього усі засоби – від політичних до збройного антипольського повстання. Індивідуальний терор, саботаж, експропріаційні акти та інші силові методи вважали ефективними засобами протидії колонізаторській політиці польського уряду та стимулами радикалізму для українського населення. Революційна практика УВО імпонувала прагненням української молоді, в середовищі якої з'явилося чимало її послідовників.

Важливе значення відігравали судові процеси над членами Організації. Завдяки присутності українських, польських та закордонних журналістів під час судових розправ, широкий загал дізнавався про подробиці функціонування організації, мету її діяльності, почув про обґрунтування методів боротьби. Самовідданістю відзначалася праця українських галицьких адвокатів, що виступали оборонцями увіствів в усіх судових процесах, часто навіть не вимагаючи платні за свої послуги.

Усі ці дії УВО чинили значний вплив на українську громадськість, закликаючи до подальшої боротьби за незалежність, а також кожного разу нагадували польській владі та світовій спільноті про невирішеність українського питання.

1. Шухевич С. *Моє життя. Спогади* / Степан Шухевич. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1991. – 619 с. 2. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУЛ)*. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 889. – 90 арк. 3. ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 3104. – 198 арк. 4. Штокало В. *Діяльність краювої команди УВО у 1923–1924 рр. (за матеріалами ЦДІА України у Львові)* / Василь Штокало // *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка*. – зб. наук. пр. – Вип. 7. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – С. 308–318. 5. ЦДІАУЛ. Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 3107. – 85 арк. 6. *12 українців перед львівським судом (процес Паславського і тов.)*. – Львів: [Друкарня оо. Василян у Жовкві], 1926. – 160 с. 7. ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 40. – Т. 1. – 223 арк. 8. ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 40. – Т. 2. – 167 арк. 9. Янів В. *Життя молоді УАГ в перші роки польської окупації* / Володимир Янів // *Ювілейна книга Української академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості. 1878–1978*. – Філадельфія–Мюнхен: Український Вільний Університет, 1978. – С. 259–280. 10. ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 937. – 128 арк. 11. *Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО)* – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 526. – 243 арк. 12. ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 953. – 33 арк. 13. ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 950. – 47 арк. 14. ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 48. – 176 арк. 15. *Книш 3. Справа Східних Торгів у Львові* / Зиновій Книш. – Срібна сурма: зб. III. – Торонто, б.р. – 206 с. 16. Мірчук П. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939* / Петро Мірчук. – Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – Т. 1. – 639 с. 17. *Євген Коновалець та його доба*. – Мюнхен, 1974. – 1016 с. 18. *Макар В. Спомини та роздуми* / Володимир Макар / *Зібрання творів: у 4-х т.* – Т. 3: *Бойові друзі*. – Кн. друга. – Торонто–Київ, 2001. – 512 с. 19. *Новий час*. – 1927. – 19 жовтня. – Ч. 117 (431). – Серєда. 20. *Gazeta poranna*. – 1929. – 30 września. № 8996. 21. *Lwowski kurjer poranny*. – 14 czerwca. – № 173. 22. *Книш 3. Справа Східних Торгів у Львові* / Зиновій Книш. – Срібна сурма: зб. III. – Торонто, б.р. – 206 с. 23. ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 879. – 142 арк.